

O'SMIRLARNING PSIXIK RIVOJLANISHIDA YANGI XISLATLARNING PAYDO BO'LISHI

Kudaynazarova Sayyora Kungratbayevna

Qo'ng'iro't tuman 40-maktab psixologi

Annotatsiya: ushbu maqola o'smirlarning psixik rivojlanishida yangi xislatlarning paydo bo'lishi haqida yozilgan bo'lib, yoshlarni kata hayotga tayyorlash uchun ham yordam beradi.

Kalit so'zlar: psixika, tafakkur, firklash, o'smir, bolalik, maktab.

O'smirlik davrida asosan bilish jarayonlari rivojlanadi. Bu yillarda o'smirlar uchun hayot davomida kerak bo'ladigan asosiy shaxsiy va tadbirkorlik xususiyatlari ochiq ko'rina boshlaydi. Xotira, mexanik xotira darajasidan mantiqiy xotira darajasiga ko'tariladi. Nutq rivojlangan, xilma – xil va boy tafakkur esa o'zining barcha ko'rinishlari: harakatli, obrazli, mantiqiy darajasida rivojlanadi. O'smirlarni endi turli amaliyot va aqliy faoliyatlarga o'rgatish mumkin. Shuningdek, bu davrda umumiy va masxus layoqatlar shakllanadi va rivojlanadi.

O'smirlik davriga juda ko'p ziddiyatlar va qarama – qarshiliklar mos. Maktab dasturini o'zlashtirish va boshqa ishlar bilan bog'liq turli masalalarni yechishda ko'zga tashlanadigan o'smirlarning intellektual rivojlanganligi kattalarni ular bilan birga jiddiy muammolar bo'yicha fikrlashga undaydi, o'smirlarning o'zlari ham bunga harakat qiladilar. Boshqa tomondan esa, ayniqsa, kelajak kasb, xulq – atvor etikasi, o'z majburiyatlariga mas'ullik kabi muammolar muhokamasida yosh bolalarga xos jismoniy va psixologik holatni kuzatish mumkin.

5 – 6 –sinf o'quvchilariga sinfdagi o'zi egallagan mavqeiga katta e'tibor berish xususiyati xos. Ayniqsa, 6 – sinfdan boshlab, o'quvchilar o'z tashqi ko'rinishlariga, shuningdek, qarama – qarshi jinsdagi bolalar va ular bilan o'zaro munosabatlariga e'tibor bera boshlaydi. 7 – sinf o'quvchilarida esa, o'z layoqatlarini rivojlantirishga xos qiziqish yuzaga keladi. 8 – sinf o'quvchilari esa mustaqillik, o'ziga xoslik, do'stlik va o'rtoqlik bilan bogliq bo'ladigan shaxsiy xislatlarni yuqori baholashadi. O'smirlarning ana shunday ketma – ket yuzaga kelib qoladigan qiziqishlariga asoslangan holda faol ravishda irodaviy ishbilarmonlik va boshqa foydali sifatlarni rivojlantirishi mumkin.

O'smirlik davrida o'quv fanlarini turli o'qituvchilar o'qitishlari bilan kattalar shaxsi va faoliyatini baholashning yangi mezonlari ham shakllana boshlaydi. O'smirlik, asosan, bilimli, talabchan, haqqoniy, o'quv materialini qiziqarli va tushunarli yo'l bilan yetkaza oladigan, o'quvchilarni ajratmaydigan o'qituvchilarni

ko'proq hurmat qiladilar va yaxshi ko'radilar. Ular o'qituvchilar bilan munosabatlariga ham katta e'tibor beradilar.

10 – 15 yoshli bolalarning faoliyat motivlarida ham o'zgarishlar amalga oshadi. Ilk o'smirlik davrida ko'pchilik o'smirlar o'zlariga salbiy shaxsiy xarakteristika beradilar. Katta bo'lgan sari o'smirning o'z – o'ziga bergan bahosi differensial xulq – atvoriga, ijtimoiy vaziyatlarda o'zini tutishga va ayrim xatti – harakatlarida namoyon bo'la boshlaydi.

O'smirlik yoshidagi o'quvchilarning emotsional xususiyatlari, o'smirlik yoshida, tahminan 13 – 14 yoshlarda, bolalarni emotsional kechinmalarida katta o'zgarishlar boshlanadi. Shu yoshdagi bolalarda ta'lim ta'siri ostida abstrakt – mantiqiy va tanqidiy tafakkur ancha o'sadi. O'smirlar dunyoqarashi bilan bog'liq bo'lgan masalalar bilan qiziq boshlaydilar. Mana shularning hammasi intellektual va axloqiy hislarni o'sishi uchun manba bo'lib qoladi. O'smirlarda hayol kuchli ravishda o'sadi. Hislarning o'zi hayolning o'sishiga yordam beradi va hayolning o'zi ham xilma – xil chuqur emotsional kechinmalarning manbai bo'lib qoladi. Kelajak to'g'risidagi orzular, qahramonlik, romantika shularning hammasi emotsional kechinmalarning manbaidir. Bu yoshda o'ziga baho berish hissi kuchli ravishda o'sadi.

O'smir yoshidagi bolalarning aloqa doirasining kengayishi va ularda ijtimoiy – siyosiy masalalarga qiziqish o'sishi tufayli axloqiy hislar o'smirlar hayotida katta o'rin oladigan bo'lib qoladi, ularda vatanparvarlik hissi yorqin namoyon bo'ladi. Shu yoshda organizmda fiziologik o'zgarishlar sodir bo'lishi sababli emotsional qo'zg'olishlarning xarakterida ham o'zgarish ro'y beradi. Hislar kuchli ravishda namoyon bo'laveradi, lekin ko'pincha bu hislar barqaror bo'lmaydi. Boshqa yoshdagi bolalarga qaraganda o'smirlarda injiqlik va arazlash ko'p bo'ladi.

O'smirlik davrida shxslararo munosabatlar ham keskin o'zgaradi. O'smirlik davrida yetakchi faoliyat – bu o'qish, mulqot hamda mehnat faoliyatidir. O'smir uchun tengdoshlari bilan bo'lgan muloqot u mustaqil harakat qiladigan o'zining shaxsiy munosabatlari muhitiga ajaraladi. U bunga haqliman deb o'ylaydi, o'z huquqlarini himoya qiladi va aynan shuning uchun ham o'rtoqlari bilan bo'lgan munosabatga kattalarning o'rinsiz, qo'pol aralashuvi o'smirning hafagarchiligi va noroziligiga olib keladi.

O'smirda tengdoshlar bilan muloqot qilish va hamkorlikdagi faoliyatga intilish yaqqol namoyon bo'ladi. jamoa hayoti bilan yashash, yaqin o'rtoqlar, do'stga ega bo'lish xohishi - do'stlar tomonidan qabul qilingan, tan olingan, hurmat qilingan bo'lishdek kuchli xohishdir. Bu o'smirning muhim talabiga aylanib boradi. O'smir uchun eng yoqimsiz vaziyat – jamoa va o'rtoqlarining noroziligi, muloqot qilishni istamaslik, eng og'ir jazo esa, ochiq yoki nooshkor aloqa uzish, gaplasmalikdir.

O'smirda psixik jarayonlarning keskin o'zgarishi bilan aqliy faoliyatida ham burilishlar seziladi. Shuning uchun shaxslararo munosabatd, o'quvchi bilan o'qituvchi munosabatida, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'iy o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Bular avvalo ta'lim jarayonida ro'y beradi, yanggi axborot, ma'lumotlarni bayon qilish shakli, uslub va usullari o'smirni qonitirmay qo'yadi.

Odobli, dilkash o'smir kutilmaganda qaysar, intizomsiz, qo'pol, serzarda bo'lib qoladi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi va ota – onasini qattiq tashvishga soladi.

O'smirning ota – onasi, kattalar bilan qiladigan muloqoti, xarakteri ularning katta bo'lganlik hissi asosida tuzilgan bo'ladi. Kattalar tomonidan qilinadigan o'smirlarning haq – huquqlarini cheklashlariga bildirgan qarshilik va e'tirozlariga o'zlari ham qattiq ayg'uradilar. Ular muloqotda kattalarning qo'llab – quvvatlashlariga ehtiyoj sezadilar. Birgalikdagi faoliyat o'smirda kattalarni yaxshiroq tushunishlari uchun yordam beradi. O'smir o'zida bo'layotgan o'zgarishlar , unitashvishga solayotgan muammolar haqida kattalar bilan bo'lishishga katta ehtiyoj sezadi, lekin buni hech qachon o'zi birinchi bo'lib boshlamaydi.

Ota – onalar o'smirda erkinlik bermasligi yoki o'smirning shunday deb bilishi natijasida ular ota – onaga qarshi pozitsiyada bo'ladilar.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, muloqot va munosabat asosida o'smirlarda g'urur hissi shakllana boshlaydi. Albatta, g'urur me'yor yoki qoidalari kattalardan o'rganiladi, lekin o'z g'ururini qanday himoya qilishi o'smirlarning alohida nazoratida bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. T., TDPU, 2002.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. 1-2 tom. T., Fan, 2002.
3. G'oziyev E.G'. Ontogenez psixologiyasi. – T.:Noshir. 2010.
4. Davletshin M.G, Do'stmuhammedova Sh.A., Mavlonov M.M., To'ychiyeva S.M., "Yosh va pedagogik psixologiya" T. TDPU, 2004

